

Державна податкова адміністрація України

НАУКОВИЙ ВІСНИК

Національного університету
державної податкової служби України
(економіка, право)

№ 3(50) 2010

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор

Заступник головного
редактора

Заступник головного
редактора

Відповідальний секретар

Мельник П.В.,

доктор економічних наук, професор

Тарангуд А.А.,

доктор економічних наук, професор

Цимбал П.В.,

доктор юридичних наук, професор

Василькова Т.В.,

кандидат економічних наук, доцент

Андрущенко В.А.,

доктор економічних наук, професор

Бахін В.П.,

доктор юридичних наук, професор

Білоус В.Т.,

доктор юридичних наук, професор

Варналій З.С.,

доктор економічних наук, професор

Воронова А.К.,

доктор юридичних наук, професор

Галянтюк М.К.,

доктор юридичних наук, доцент

Гончаренко В.В.,

доктор економічних наук, професор

Горденко І.О.,

доктор географічних наук, професор

Дедекаєв В.А.,

доктор економічних наук, професор

Долгий О.А.,

доктор наук з державного управління,
професор

Костіна Н.І.,

доктор економічних наук, професор

Лисенко В.В.,

доктор юридичних наук, професор

Нечай А.А.,

доктор юридичних наук

Ніколаєв В.П.,

доктор економічних наук, професор

Онишко С.В.,

доктор економічних наук, професор

Попович В.М.,

доктор юридичних наук, професор

Ріппа С.П.,

доктор економічних наук, професор

Тимченко А.Д.,

доктор юридичних наук, професор

Чугаєв А.О.,

доктор економічних наук, професор

Шишка Р.Б.,

доктор юридичних наук, професор

Рекомендовано до друку Вченою радою Національного університету ДПС України,
протокол № 1 від 30 серпня 2010 року.

Фахове видання економічного та юридичного спрямування
(постанова президії ВАКУ України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1)

Редакційна колегія не завжди поділяє позицію авторів.
За точність викладеного матеріалу відповідальність покладається на авторів.
Рукописи рецензуються редакційною колегією.
Зміни тексту та скорочення, що впливають на зміст матеріалів, а також їх перейменування
вносяться редакцією за погодженням авторів.
При передруку матеріалів посилання на "Науковий вісник Національного університету
ДПС України (економіка, право)" обов'язкове.

**Свідцтво про
державну реєстрацію
КВ № 13430-2314 ПР
від 10.12.2007 р.**

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ ТА ВИДАВЦЯ: вул. Карла Маркса, 31, м. Ірпінь, Київська обл., Україна, 08201.

Тел. (04497) 60-9-94,

e-mail: visnik@asta.edu.ua. Веб-сайт: www.asta.edu.ua.

© Національний університет державної податкової служби України, 2010

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ДЕРЖАВНОЇ
ПОДАТКОВОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ (ЕКОНОМІКА, ПРАВО)**

Засновник та видавець
Національний університет
державної податкової служби
України

Щоквартальний
науковий журнал

Заснований у
травні 1997 р. **№ 3 (50) 2010**

УДК 33/34 + 657

ЗМІСТ

Економіка

<u>Дедекаєв В.А., Пелепей Н.П.</u> Досвід застосування стратегічного аналізу в управлінні адміністративно-командною системою.....	4
<u>Шевчук С.В.</u> Інноваційна діяльність України: стан та проблеми розвитку.....	13
<u>Лола Н.В.</u> Досвід державного стратегічного планування та програмно-цільового управління народним господарством у КНР.....	19
<u>Лобунець Т.В.</u> Наслідки залучення міжнародного капіталу: зовнішній корпоративний борг.....	25
<u>Мискіна О.О.</u> Критичний аналіз сучасних підходів до визначення категорії „інвестиції”.....	32

Фінанси, грошовий обіг і кредит

<u>Костіна Н.І., Кононець О.Я., Сучок С.В.</u> Моделювання страхування вкладів населення	39
<u>Белінська Я.В.</u> Вплив іноземного капіталу на банківську систему України.....	45
<u>Прокопенко І.А.</u> Фіскальне регулювання залучення іноземного капіталу в Україну.....	54
<u>Пацай Б.Д.</u> Інформаційні технології фінансового моніторингу та аналізу діяльності підприємств.....	60
<u>Жуковська Я.М.</u> Проблеми та перспективи діяльності комерційних банків України.....	64

Податки

<u>Коваленко Ю.М., Борецько Н.М.</u> Мінімізація податкових зобов’язань при здійсненні операцій у сфері електронної комерції.....	70
<u>Канцур І.Г.</u> Теоретичні засади податкового навантаження.....	77
<u>Тарашенко В.А.</u> Контроль використання податкових пільг.....	83
<u>Іванишина О.С.</u> Теоретико-методологічні підходи до визначення фіскальної ефективності податкової системи.....	91
<u>Риженко І.Є.</u> Оптимізація процесу планування роботи контрольно-перевірочних підрозділів державної податкової служби України.....	99

Облік, аналіз і аудит

Шара Є.Ю., Лісовий А.В. Принципи фінансового обліку суб'єктів господарювання.....	105
Чирва А.А. Аналіз виробничих затрат на хлібопекарних підприємствах.....	112

Право

Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право

Касьяненко Л.М. Планування як складова фінансово-правового процесу.....	119
Марченко В.Б. Система уповноважених органів у сфері адміністрування податків.....	126
Трофімова Л.В., Куц М.О. Роль Європейського суду з прав людини у вирішенні спорів з питань оподаткування.....	133
Ігонін Р.В. Реформування органів примусового виконання судових рішень.....	142
Чеховська І.В. Генезис сімейної політики в Україні.....	150
Шем'яков О.П., Пашков С.М. Форми і методи діяльності спеціальних підрозділів судової міліції.....	160
Оніщик Ю.В. Співвідношення категорій „суб'єкт фінансового права” та „суб'єкт фінансових правовідносин”.....	164
Андруняк-Шпілер В.І. Правові засади оподаткування майна: історичний аспект.....	170
Машковська І.Л. Правові засади податку на додану вартість як джерела доходів Державного бюджету України.....	176
Фоменко Ю.О. Актуальні проблеми проектування бюджету.....	182
Кобзар В.В. Реалізація адміністративно-правового статусу працівника кримінально-виконавчої установи.....	188
Браславський Р.Б. Правові засади взаємодії податкової служби з іншими правоохоронними органами.....	195

Кримінальне право, кримінальний процес і криміналістика

Клименко Н.І. Поняття „взаємодія” в діяльності правоохоронних органів.....	200
Мельник П.В. Кримінологічні проблеми забезпечення охорони праці як складової соціальної політики України.....	204
Петросян В.Г. Тактика виявлення злочинів, вчинених суб'єктами підприємництва, з ознаками фіктивності.....	210
Коваль Т.Ф. Поняття та види злочинів в українському і російському кримінальному праві XV–XVI ст.....	218
Ринажевський Б.М. Правове регулювання застосування примусових заходів військовослужбовцями військової служби правопорядку у Збройних силах України.....	225
Грек Т.Б. Порівняльна характеристика провадження у кримінальних справах України і Польщі за чинним законодавством.....	234
Константинов С.Ф. Запобіжні заходи міліції щодо протидії алкоголізації населення.....	241
Клинчук І.В. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: аналіз складу злочину та проблеми кваліфікації.....	247

<u>Гарбовський Л.А., Завидняк В.І., Лісова Н.В.</u> Майнові покарання у випадках вчинення контрабанди.....	256
---	-----

Міжнародне право

<u>Сеидов А.Д.</u> Гарантія права на свободу і личну неприкосновенність в уголовном процесі.....	262
---	-----

<u>Гусейнов Т.</u> Норми міжнародного і національного права о получении экологической информации.....	268
--	-----

УДК 351.83

І. В. Чеховська,
кандидат юридичних наук,
Національний університет
ДПС України

ГЕНЕЗИС СІМЕЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

У статті здійснено аналіз двох парадигм: модернізації та кризи сім'ї. Досліджено генезу сімейної політики з часів утворення Київської Русі до сьогодення та запропоновано її періодизацію.

In the article there is analyzed two paradigms: modernization and crisis of family. Genesis of famili policy since the origin of Kyiv Rus to the priodization are highlighted.

Ключові слова: сімейна політика, генезис сімейної політики, інструменти сімейної політики, державні допомоги.

Сімейна політика визнається не тільки однією із актуальних проблем суспільства і перебуває у центрі уваги суспільних організацій, політичних партій, органів державної влади, громадян, але і є предметом гострих наукових дискусій. Обговорюється сама дифеніція (офіційне визначення її відсутнє, хоча використовується на міжнародному рівні, в документах ООН, інших міжнародних організацій, державних актах багатьох країн світу), її зміст, напрями, способи та засоби формування, інструменти тощо. Фактично все різноманіття наукових пропозицій можна звести до двох парадигм, в межах яких інтерпретується вся сімейна проблематика і розробляються шляхи її вирішення. Одну з цих парадигм можна охарактеризувати як парадигму модернізації* (Л. Г. Вишневський, Л. Є. Дарський, А. І. Загоровський, Б. Н. Миронов та інші), іншу як парадигму кризи сім'ї, інституційних змін сім'ї (А. Карлсон, О. В. Дорохіна, С. В. Дармодехін, П. А. Сорокін, А. Г. Харчева та інші). Відмінність полягає у підходах до визначення динаміки сімейних змін і до ролі держави у цьому процесі.

У рамках парадигми модернізації інституційні зміни сім'ї у процесі індустріального розвитку суспільства характеризуються як такі, що не викликають загроз відносно перспектив сім'ї як соціального інституту, а сімейна дезорганізація розглядається лише як прояв „недоліків адаптації”, які не впливають на сутність сім'ї. Тобто прибічники цієї парадигми вважають, що не доцільно виокремлювати сімейну політику в самостійний напрям діяльності держави, оскільки усі сфери державної політики прямо або безпосередньо впливають на сім'ю. Вони вважають, що цього достатньо і з погляду ефективності політичних заходів, і з позиції збереження суверенітету сім'ї як соціального інституту. А тому відмовляються від сімейної політики, яку розуміють як збільшення „впливу” держави на внутрішньосімейні процеси. Однак практика доводить, що відмова від комплексної системної сімейної політики призводить до того, що

* Социология семьи : учебник / [под.ред. проф. А. И. Антонова]. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ИНФРА-М, 2005. – 576 с.

державний вплив на сім'ю через різні напрями соціально-економічної політики є непослідовним, неузгодженим і суперечливим.

Прибічники іншої парадигми розглядають інституційні зміни сім'ї, як історичний конкретний вираз глобальної системної кризи сім'ї, сформованої індустріальним суспільством. Кризу сім'ї вони вбачають у: послабленні соціально-нормативної регуляції сімейних відносин, зниженні цінності шлюбу, сім'ї з дітьми, внутрішньосімейної єдності тощо. Вчені вважають, що для подолання зазначених негараздів доцільно проводити активну сімейну політику. Сімейну політику вони розглядають як самостійний напрям соціальної політики, систему комплексної діяльності держави, спрямованої на соціальний інститут сім'ї з метою збереження, укріплення і розвитку, захисту інституційних прав та інтересів, активізації суб'єктної ролі, забезпечення суверенітету та добробуту сім'ї на підставі правового регулювання її відносин з державою.

Водночас зауважимо, що політика держави впливає на процеси дезорганізації сім'ї, оскільки держава, особливо індустріальна, зацікавлена у розвитку ідеології індивідуалізму, підтримує розвиток несімейних форм зайнятості і виробництва, активізує соціальну диференціацію суспільства тощо. Тобто, з одного боку, для подальшого розвитку держава повинна підтримувати індивідуалізм і споживацькі настрої, з іншого – піклуватися про захист сімейних цінностей і добробут сім'ї, забезпечуючи тим самим власне майбутнє. Від умілого поєднання цих суперечностей залежить якість сімейної політики держави, а отже і її майбуття. Для вирішення цього завдання доцільно розглянути генезу сімейної політики в Україні. Однак звертаємо увагу на те, що суттєвою перешкодою на шляху системного дослідження генези сімейної політики в Україні є відсутність її періодизації. Це питання фактично не досліджено науковцями (за винятком монографії А.Г. Харчової „Шлюб і сім'я в ССРСР” та окремих статей О. В. Дорохіної, Т. Н. Філіпової, які досліджували історію сімейної політики радянського уряду та Російської Федерації). З одного боку, це, мабуть, наслідок недооцінки значення багатьох теоретико-методологічних аспектів дослідження сімейної політики, а з іншого – відсутність комплексного системного підходу до вивчення даної проблеми. Отже, констатуємо, що на сьогодні відсутня науково обґрунтована періодизація сімейної політики в Україні. Така ситуація не тільки суперечить сучасному рівню наукових знань, а й ускладнює об'єктивний аналіз самої сімейної політики та її наслідків. Виходячи з того, що політика держави є важливим фактором сімейних змін, при її періодизації, на нашу думку, доцільно виходити із взаємозв'язку трьох критеріїв: 1) мета і методи політики держави; 2) нормативно-правові акти, що регулюють взаємовідносини інституту сім'ї з державою; 3) динаміка шлюбно-сімейних процесів. У зв'язку з цим доцільно виокремити наступні періоди сімейної політики в Україні:

I. Сімейна політика за часів існування Київської Русі:

1. Докняжий період (до середини IX століття).
2. Земсько-князівський період (з сер. IX століття – до II пол. XIV століття).

II. Сімейна політика військово-козацького управління (II пол. XIV століття – XVII століття).

III. Сімейна політика на українських землях (XVII століття – 1917 р.):

1. Сімейна політика на українських землях у складі Австро-Угорської імперії.
2. Сімейна політика на українських землях у складі Російської імперії.

IV. Сімейна політика Української Центральної Ради, Української держави, Директорії УНР й Західноукраїнської Народної Республіки (1917–1918 рр.).

V. Сімейна політика радянської держави (1918–1991 рр.):

1. Період радикальної перебудови інституту сім'ї і сексуальної революції (1918–1921 рр.).
2. Період компромісів і суперечливих соціальних впливів на сім'ю (1921–1929 рр.).
3. Період репресивних заходів сімейної політики (1929–сер. 50-х рр.).
4. Період ціннісно-інституціональної кризи сім'ї і політики допомоги сім'ї (50-і – сер. 80-х рр.).
5. Період загострення кризи сім'ї в умовах переходу до ринкової економіки (сер. 80-х – 1991 рр.).

VI. Сімейна політика незалежної України:

1. Період становлення сімейної політики в Україні (1991–2004 рр.).
2. Період подальшого формування сімейної політики в Україні (2005–2010 рр.).

Розглянемо більш детально еволюцію сімейної політики в Україні, здійснюючи аналіз та виокремлюючи специфічні особливості її окремих етапів.

I. Сімейна політика за часів існування Київської Русі:

1. Докняжий період (до сер. IX століття).

Початок об'єднання східнослов'янських племен і племінних союзів в єдину державу. Власне завдяки об'єднанню сімей формувалися союзи, а згодом і держава. Це період панування місцевих і племінних звичаїв, які захищали сім'ю і її право власності. Існування звичаю у давньоруському суспільстві підтверджується і деякими писемними пам'ятками того періоду, такими як: „Повість временних лет”, Київський і Галицько-Волинський літописи, договори із Візантією, описи України Гійома Левассера де Біплана, Проспера Меріме тощо. Згідно із нормами звичаєвого права, сім'я набувала чинності тільки тоді, коли в ній були діти. Родина без дітей вважалася неповноцінною, а бездітність – нещастям. Утворенню сім'ї надавали великого значення. Про це свідчить ставлення до весільних обрядів, народження дітей, хрещення, подальшого виховання дітей. Наші пращури вважали, що одружуватися потрібно на все життя і з однією людиною. Панували певні норми залицяння та сватання, які ґрунтувалися на патріархальних засадах. Ініціатива у створенні сімей належала і дівчатам також, вони могли стати ініціаторами створення сімей (цей звичай корінням сягає у матріархат). Проте в міру того, як зростала роль чоловіків у суспільній сфері, такі звичаї поступово забувалися. Жінка займала залежне від чоловіка становище, однак навіть в умовах патріархальної сім'ї вона зберігала повну самостійність і мала певні громадські права. Правове становище жінки було зумовлено насамперед великим значенням її праці в сім'ї, домашньому господарстві. Права жінки в сім'ї та громаді визначалися і рядом економічних умов. Давньоруське право вважало жінку рівноправною із чоловіком. Так, згідно із нормами давньоруського права глава сім'ї при продажу або даруванні майна не мав права цього зробити без згоди жінки.

2. Земсько-князівський період (з сер. IX століття – до II пол. XIV століття).

У цей період створюються і санкціонуються звичаєво-правові норми з боку держави. Вони були відображені у нормах „Руської правди” Ярослава Мудрого (складена близько 1072 р.), у „Повчаннях” Володимира Мономаха (1096 р.), інших нормативно-правових документах того періоду. Так, за нормами „Руської правди” жінка мала особисте майно, що складалося з приданого, включаючи земельний наділ (материзну, яка не входила в загальносімейне майно і успадковувалося по жіночій лінії) та набуте від продажу продуктів „бабського” господарства (дрібної худоби, птиці, яєць, молочних продуктів тощо). Після смерті чоловіка, навіть при дорослих синах, вона часто ставала на чолі не тільки малої, а й великої сім'ї та несла повну відповідальність за економічну спроможність господарства і сплату

податків. Батьки несли повну відповідальність за виховання дітей перед громадою, церквою, державою. Тобто держава поділяла свій вплив на сім'ю разом із церквою і була зацікавлена у функціонуванні сильних сімей. Церква регулювала особисті стосунки, держава – майнові. Обидва інститути підтримували традиційні сімейні цінності.

II. Сімейна політика військово-козацького управління (II пол. XIV століття – XVII століття).

Козацьке звичаєве право, що регулювало взаємовідносини сімей та держави, не знало писаних джерел і пропонувало за будь-яких обставин керуватися нормами звичаїв та здоровим глуздом. Конституція Пилипа Орлика (1710 р.) не внесла змін у такі взаємовідносини. У суспільстві продовжували панувати норми звичаєвого права, морально-етичні норми, що сформувалися протягом століть і які гарантували автономію сім'ї та захищали її економічні інтереси.

III. Сімейна політика на українських землях (XVII століття – 1917 р.):

1. Сімейна політика на українських землях у складі Австро-Угорської імперії.

У цей період продовжували панувати норми звичаєвого права та запроваджувалися норми магдебурзького права. Проте доцільно зазначити, що на відміну від норм магдебурзького права давньоруські норми були більш демократичними щодо жінки. Так, жінки, за нормами давньоруського права вважалися рівноправними разом із чоловіками та мали певні майнові права, тоді як норми магдебурзького права встановлювали повну залежність жінок від чоловіків. У давньоруському праві існувала повинність „з розпусти”, її платили ті, хто давав привід до розлучення. За магдебурзьким правом передбачалося за незаконне співжиття як чоловіка, так і жінку „смертю карати”. Доцільно також додати, що на українських землях, особливо при вирішенні спірних питань, влада Австро-Угорської імперії керувалася переважно нормами давньоруського звичаєвого права.

2. Сімейна політика на українських землях у складі Російської імперії.

Після поширення на українських землях, підвладних Російській імперії, загальноімперського законодавства деякі норми давньоруського українського права певний час зберігали свою силу. Зокрема, у вигляді норм „Місцевих законів Полтавської та Чернігівської губерній” вони містилися у Зводі Законів Російської імперії. Певні відносини у галузі шлюбно-сімейного права регулювали „Права, за якими судиться малоросійський народ”. Сімейне життя регулювали два інститути: церква і держава. Церква регулювала особисті стосунки, держава – майнові. Церква захищала автономію сім'ї і не дозволяла державі втручатись у життя сімей. Царська сім'я була взірцем і основою сімейності. Шлюб розглядався як комплексне явище і визнавалася релігійна, моральна, економічна та юридична складові шлюбу. Розподіл обов'язків між подружжям був чітко прописаний. Сім'я базувалася на патріархально-авторитарній системі, яка характеризується, по-перше, пануванням і контролем чоловіків над дружинами, старших над молодшими, по-друге, пріоритетами сім'ї, як цілого, над індивідуальними запитамі і інтересами її членів. Батьки мали широкі права і значні обов'язки стосовно дітей (вони були закріплені у X томі „Свода Законов Российской империи”). Характеризуючи сімейну політику царської Росії, можна зробити висновок, що вона досягла своєї мети – переважали міцні шлюбні союзи, які спиралися на етичні та моральні норми, сім'я була, здебільшого, незалежною від держави, тобто внутрішньосімейні питання вирішувалися виключно членами родини.

IV. Сімейна політика Української Центральної Ради, Української держави, Директорії УНР і Західноукраїнської Народної Республіки (1917–1918 рр.).

У нормах шлюбно-сімейного права були свідомо відтворені ті норми звичаєвого права, які вважалися такими, що в них були найбільше втілені характерні риси українського національного права, однак широкого розповсюдження вони не набули через нетривалість існування влади.

V. Сімейна політика радянської держави (1918–1991 рр.):

1. Період радикальної перебудови інституту сім'ї і сексуальної революції (1918–1921 рр.). Цей період характеризується ліберальним законодавством і легітимізацією ряду заборонених в імперський період індивідуальних, у тому числі сексуальних, прав і свобод. Були прийняті декрети „Про громадянський шлюб, про дітей та про введення книг актів громадського стану”, „Про розлучення”, а також Сімейний кодекс (1918 р.). У них проголошувалася: свобода шлюбу і розлучення (процедура розлучення стала світською і доступною); невтручання церкви у сферу регламентації шлюбно-сімейних відносин і визнання юридичної сили тільки за зареєстрованими у державних органах шлюбами: прирівнювались у правах шлюбні та позашлюбні діти; легалізація абортів; відміна інституту усиновлення. Розповсюджувались нові побутові форми: будинки-комуні, гуртожитки, які вважалися альтернативою традиційному сімейному укладу. Підривається економічна основа функціонування сім'ї завдяки запровадженню колективного господарювання і законодавчої заборони інститутів приватної власності, спадкування і застосування найманої праці. Суттєво підірвала економіку домогосподарств і політика воєнного комунізму, особливо введення продрозкладки та загальної трудової повинності. Проводилася масова антисімейна пропаганда (поширення набули теорії розкріпачення статей і вільної любові) з метою послаблення традиційних соціокультурних цінностей і норм. Отже, правове регулювання шлюбно-сімейних відносин підпорядковувалося інтересам держави і здійснювалося всупереч реальним потребам сім'ї і її окремих членів. Наслідком такої політики стало збільшення показників позашлюбних народжень, кількості розлучень, зросли показники шлюбності (модними стали так звані „шлюби на сезон”).

2. Період компромісів і суперечливих соціальних впливів на сім'ю (1921–1929 рр.). Прийняття непу пов'язано із коригуванням ідеологічних настанов відповідно до реальних історичних умов та соціально-економічних можливостей держави. Саме в цей період радянська влада була вимушена визнати необхідність (короткотермінову) у збереженні сім'ї як важливого соціального інституту, лише доти, поки у держави не з'явиться більше реальних можливостей для повної соціалізації сімейних функцій. В умовах, коли суспільне виховання ще не в змозі стати альтернативою сімейному „государство рабочей диктатуры, – писав С. Я. Вольфсон, – было поставлено перед необходимостью сохранения на переходный период семьи как первичной, общественной ячейки, многие функции которой общество в эпоху перехода от капитализма к социализму еще не в состоянии принять на себя” [1, с. 379]. Однак і за часів непу характер шлюбно-сімейного законодавства і особливості радянської пропаганди, що була орієнтована на девальвацію традиційного сімейного укладу, продовжували визначати основні постулати комуністичної теорії. У цілому, на думку С. Чуйкіної, сімейна ідеологія тих років характеризується двома важливими принципами: 1) декларованим прагненням до встановлення рівних можливостей і чоловіків, і жінок у професійному аспекті, і розподіл відповідальності у сімейному житті і батьківстві; 2) принциповою відкритістю публічних дискусій про шлюб, любов і секс [2, с. 112]. Однак це була лише декларована рівність, оскільки на практиці при послабленні процедури розлучення (за новим Кодексом про шлюб, сім'ю та опіку 1926 р.) вся відповідальність за дітей лягала на жінок. До того ж у радянській державі не

було ресурсів для впровадження емансипаційних програм по звільненню жінок від побуту і відповідальності за виховання дітей.

Припиненню політики сексуальних свобод і соціального експериментування у сімейній сфері сприяли „Чубаревська справа” (згвалтування робітниками молодої селянки), яка викликала резонанс у тогочасному суспільстві, та стаття директора інституту Маркса-Енгельса Д. Рязанова „Маркс и Энгельс против „вульгарного коммунизма” и половой вседозволености” (1927 р.) [3, с. 172]. У цій та у інших офіційних статтях засуджувалися сексуальна свобода, розбещеність, нестриманість, піднімалися питання захисту прав матерів із неповнолітніми дітьми. У 1926 р. були введені певні обмеження щодо переривання вагітності, а згодом ця операція стала платною.

Під впливом нових норм моралі, як зазначають дослідники, у певної частини населення (переважно молоді) сформувалося вкрай негативне ставлення до шлюбу, яке відобразилось у зростанні показників безшлюбності, фактичних шлюбів і орієнтації на короткострокові зв'язки. Як писав П. А. Сорокін, „в ненормальных условиях революционного времени браки стали бесплодными и превратились только в легальную форму случайных связей, без санкций и обязательств, без прочности и потомства” [4, с. 421].

Таким чином, політика держави цього періоду призвела до соціального дуалізму сім'ї. З одного боку, сім'я повинна була прилаштовуватися до нової офіційної системи норм, цінностей і соціальних стандартів, встановлених у суспільно-державному масштабі правовим шляхом, а також завдяки пресі і заходам соціально-економічної політики. З іншого – функціонування сім'ї здійснювалося на підставі історично встановлених соціокультурних цінностей і норм сімейного життя, що були несанкціоновані державою.

3. Період репресивних заходів сімейної політики (1929–сер. 50-х рр.).

Сімейна політика радянської держави цього періоду була спрямована на стабілізацію сім'ї. „Советское государство оставляет за собой весьма значительную сферу прямого и активного вмешательства в семейные отношения. Оно отвергает взгляд на отношения между полами. Как на отношения индивидуалистические, личные, нейтральные для общества и государства” [5, с. 58]. У 1936 р. виходить постанова „Про заборону абортів, збільшення матеріальної допомоги породіллям, встановлення державної допомоги багатосімейним, розширення мережі пологових будинків, дитячих ясел, дитячих садочків, посилення кримінального покарання за несплату аліментів і деякі зміни в законодавстві про розлучення”. У липні 1944 р. вийшов Указ Президії Верховної Ради СРСР „Про збільшення державної допомоги вагітним жінкам, багатодітним і самотніми матерям, посилення охорони материнства і дитинства, про встановлення почесного звання „мати-героїня” та затвердження ордену „Материнська слава” і медалі „Материнство”, який змінює статус і конфігурацію сім'ї і внутрішньосімейних відносин:

- Указ визнавав де-юре тільки зареєстровані шлюби;
- Указ встановлював жорсткі межі для процедури розлучення;
- Указ забороняв встановлювати батьківство стосовно дітей, народжених поза шлюбом.

Ці зміни у законодавстві про сім'ю виконували одночасно такі важливі завдання: по-перше, практичне завдання, було пов'язане із стимулюванням народжуваності; по-друге – ідеологічне, було пов'язане із стабілізацією суспільства і введенням сімейних норм життя.

Останнє завдання було важливим, оскільки в умовах війни, масових міграцій, евакуації, полону, окупації, з одного боку, відбувався розпад сімей, і держава прагнула обмежити

індивідуальні свободи і мобільність громадян. З іншого – у воєнних і післявоєнних умовах реальної нехватки чоловіків нормою повсякденного життя залишалася материнська сім'я, тому потрібно було ввести у обіг поняття „нормальна” сім'я, яка складається із батька, матері і дітей. Поняття „нормальна” сім'я вводилося через конструювання поняття „неповна” сім'я, через дискримінацію фактичних шлюбів і материнських сімей, введення у повсякденну практику поняття „незаконнонароджений”.

4. Період ціннісно-інституціональної кризи сім'ї і політики допомоги сім'ї (50-і – сер.80-х рр.). Період характеризується поступовим „пом'якшенням” практик державного нормування сімейних і внутрішньосімейних відносин. Так, указами Президії Верховної Ради СРСР в 1954 р. була скасована кримінальна відповідальність за підпільний аборт, а у 1955 р. був дозволений аборт за медичними і соціальними показниками. У цьому ж році відпустку по догляду за дитиною було збільшено до 56 днів до і 56 днів після пологів, був введений оплачуваний лікарняний лист по догляду за хворою дитиною тощо. У такому вигляді законодавство про сім'ю проіснувало до 1968 року, коли були прийняті Основи законодавства про шлюб і сім'ю Союзу СРСР, згодом УРСР. Нове законодавство значно спростило процедуру розлучення, узаконило аборт по особистому вибору жінки, визнало право встановлення батьківства, підтвердило режим загальної власності для подружжя, врегулювало аліментні відносини.

У цілому для радянських сімей 60-80-х років уже були характерні масова малодітність, високий відсоток розлучень і внутрішньосімейна конфліктність, погіршення умов соціалізації дітей і, як наслідок, збільшення дитячої девіації, послаблення орієнтацій на сімейні цінності і сімейний уклад життя.

За даними демографів, коефіцієнт народжуваності у післявоєнні роки був нижче довоєнного рівня. А народжуваність міського населення не забезпечувала навіть простого відтворення населення каїни [6, с. 70]. А відтак основні аспекти державної політики почали зміщуватися у бік стимулювання народжуваності. Ця політика зводилася здебільшого до заходів економічної підтримки певних категорій сімей з дітьми (багатодітні, малозабезпечені тощо). Однак у більшості випадків державна допомога сім'ї була формальною. Розміри і умови виплати допомоги протягом тривалого періоду не переглядалися, що призвело до їх знецінення. У 80-х роках виплачувалося 14 видів сімейних допомог, на виплати п'яти з них виділялося 80 % усіх виділених на сімейні допомоги коштів, це знижувало ефективність решти видів допомог. Недосконалими були і умови надання допомог і кредитування сімей з дітьми, а тому деякі категорії сімей були фактично позбавлені можливості скористатися цією допомогою.

5. Період загострення кризи сім'ї в умовах переходу до ринкової економіки (сер. 80-х – 1991 рр.). У цей період були введені: одноразові допомоги на кожну народжену дитину, частково оплачувана відпустка по догляду за дитиною до одного року, окремі виробничі пільги працюючим матерям. Згодом було: збільшено оплачувану до- та після- пологову відпустку до 70 днів (замість 56), продовжено до 1,5 року частково оплачувана відпустка по догляду за дитиною; введено відпустку по догляду за дитиною з 1,5 до 3-х років без виплат, але із збереженням робочого стажу і місця, та ряд інших заходів по захисту і стимулюванню материнства. Однак зауважимо, що програми економічної підтримки сім'ї фінансувалися за залишковим принципом. В умовах демонополізації функцій держави, різкого скорочення фінансування соціальних програм і обмеження дотацій у соціальну сферу не були розроблені і введені в дію цільові комплексні програми адаптації сім'ї до ринкової економіки. Здійснені у перехідний період економічні реформи (політика приватизації, практика кредитування малого

бізнесу і підприємництва, політика індексації вкладів тощо) проводилися без урахування сімейних факторів.

Виходячи із наведеного вище, зазначимо, що починаючи із середини 30-х рр., було змінено підходи до сім'ї: а) сім'я перебувала під контролем держави і партії; б) материнство розумілось як важлива соціальна і державна функція жінок, тому держава підтримувала материнство матеріально і морально; в) держава брала на себе більшу частину відповідальності за виховання, освіту, охорону здоров'я дітей; г) жінки-матері несли відповідальність за сім'ю та сімейний побут; д) жінки-матері несли відповідальність за дітей: їх здоров'я, навчання, успішну соціалізацію.

Отже, на жінку „лягав” подвійний тягар. З одного боку, жінка відповідала за народження, виховання, освіту, здоров'я дітей, за побут і психологічний клімат і сім'ї. З іншого – підтримувала сімейний добробут заробітною платою, оскільки в більшості сімей заробітної плати чоловіка не вистачало для забезпечення сімейних потреб. Можна зробити висновок, що основним партнером жінки була держава, а не чоловік і батько дитини. Держава надавала жінкам додаткові „охоронні” права, пільги і соціальну інфраструктуру (оплачувані декретні відпустки, доплати на дітей, розгалужену мережу доступних дитячих дошкільних і позашкільних закладів тощо). Однак якість послуг соціальних служб, як і рівень розвитку виробництва товарів повсякденного вжитку, був низьким і не відповідав вимогам часу.

VI. Сімейна політика незалежної України:

1. Період становлення сімейної політики в Україні (1991–2004 рр).

Цей період характеризується глибокою економічною кризою, яка вплинула і на соціальне законодавство. У нормативно-правовому полі спостерігалася відсутність системності та визначеності підходів у законотворчому процесі та політиці держави. Так, приймалися рішення про необхідність в умовах кризового стану економіки та спаду виробництва розробити соціальний норматив – межі малозабезпеченості, однак Закон України „Про межу малозабезпеченості” [7], який заклав правову основу здійснення адресної матеріальної підтримки найменш соціально захищених верств населення в умовах кризового стану економіки, вийшов лише у 1994 р. Розробляється Закон України „Про державну допомогу сім'ям з дітьми” [8]. Він встановив „гарантований державою рівень матеріальної підтримки сімей з дітьми шляхом надання державної допомоги з урахуванням складу сім'ї, її доходів, віку, стану здоров'я дітей тощо”. Даний нормативний акт визначив „право на державну допомогу по вагітності та пологах, при народженні дитини, по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, за хворою дитиною і за дитиною-інвалідом та в інших випадках” [8]. У цих випадках призначалися грошові виплати. Розроблено методики реалізації всіх видів виплат. Новим стало отримувати допомогу при догляді за дитиною до досягнення нею трирічного віку не тільки працюючою матір'ю, але й тими працюючими членами родини, хто фактично здійснював догляд. Поступового оформлення набирала адреса допомога окремим сім'ям. Вона визначається постановами Кабінету Міністрів: „Про надання одноразової державної допомоги сім'ям, що виховують дітей, які стали інвалідами внаслідок Чорнобильської катастрофи, та дітей, у яких видалено щитовидну залозу” (1996 р.) [9]; „Про гарячі обіди дітям-сиротам та дітям із малозабезпечених сімей” (1996 р.) [10]. Прийнята у 1996 р. Конституція України закріпила основні принципи і аспекти взаємин сім'ї і держави. Держава відмовлялася від втручання у сімейні відносини і залишала за собою функцію правового захисту сім'ї, дитинства, материнства, соціальний захист окремих категорій сімей та членів їх

родини. Положенням про обов'язок держави „збереження генофонду Українського народу” визначено спрямування діяльності влади на розвиток демографічної політики. Прийняті статті Конституції про свободу віросповідання, приватну власність змінили поведінкові орієнтири сімей [11]. Ваги окремого напрямку в державній політиці набуває проблема молодих сімей. Наприкінці 1990-х років державною владою розроблялися ідеологічні аспекти проведення державної сімейної політики з метою зміцнення сім'ї, на основі конституційних положень, міжнародних правових стандартів. У 1999 р. прийнято Декларацію про загальні засади державної політики України стосовно сім'ї та жінок [12], Концепцію державної сімейної політики [13], Програму „Українська родина” [14]. В усіх цих документах зазначено, що формування сімейної політики є „одним із пріоритетних напрямів діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування” та визначено, що „державна сімейна політика має стати складовою соціальної політики”. Отже, сімейна політика української держави перетворилася на складову соціальної, яка набула спрямування на забезпечення виконання сім'єю своїх функцій. Але заходи, що законодавчо впроваджувалися, не мали істотного впливу через соціально-економічні причини. Внаслідок цього відбулося подальше падіння народжуваності, зменшення кількості дітей у сім'ях, збільшення кількості розлучень, неповних сімей, девіації серед дітей, міграційних показників тощо.

2. Період подальшого формування сімейної політики в Україні (2005–2010 рр).

З 2005 р. держава зайняла позицію активного сприяння збільшенню народжуваності і підтримки сімей у цілому. Багато уваги приділяється вирішенню проблем багатодітних сімей. Ефективність прийнятих заходів значною мірою дискусійна, але вочевидь питанням сімейної політики в останні роки приділяється значно більше уваги ніж у попередні роки періоду незалежності України. Найбільш суттєвою частиною державної допомоги сім'ям з дітьми є фінансова складова, а точніше – одноразова матеріальна допомога по народженню дитини. З 1 січня 2005 р. розмір виплат становив 1500 грн., а з 1 квітня 2005 р. – 8 497 грн., з 1 січня 2006 р. – 8 500 грн., з 2008 р. одноразова допомога по народженню першої дитини становить – 12 240 грн., другої – 2 500 грн., і 5 000 грн. при народженні третьої дитини. Щомісячна допомога по догляду за дитиною по досягненню нею трирічного віку протягом останніх років дещо зросла також, але її розмір є невеликим порівняно з іншими соціальними стандартами. Інші види допомог (допомога самотнім матерям, допомога на дітей, над якими встановлено опіку тощо) також мають невеликі розміри.

Останні роки систематично ініціюються зміни у законодавство про надання додаткових пільг багатодітним сім'ям. Останні зміни передбачають введення з 2010 р. суттєвих пільг на житлово-комунальні послуги, транспорту, медицини, освіти, оподаткування і пенсійного забезпечення. Водночас ініційовані державою заходи орієнтовані на вирішення короткострокових завдань і пов'язані здебільшого із розвитком системи допомоги і соціального обслуговування сімей. Щодо багатьох інших аспектів сімейної політики, то вони перебувають у зародковому стані.

Виходячи з наведеного вище, вважаємо, що одним із найбільш нагальних сучасних завдань є розробка науково обґрунтованої моделі державної сімейної політики України, яка б урахувала територіальні, історичні особливості, політичні, соціально-економічні та правові процеси в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вольфсон С. Я. Социология брака и семи / Вольфсон С. Я. – Минск, 1929. – 548 с.
2. Чуйкина С. Быт неотделим от политики : Официальные и неофициальные нормы половой морали в советском обществе 1930–1980-х годов // В поисках сексуальности: сборник статей / [под. ред. Е. Здравомысловой и А. Темкиной]. – Спб., 2002. – 343 с.
3. Рабажаева М. Женская эмансипация как опыт конструирования гендера / М. Рабажаева // Гендерные исследования. – 2000. – № 5. – С. 172–189.
4. Сорокин П. А. Современное состояние России : Общедоступный учебник социологии. Статьи разных лет / Сорокин П. А. – М., 1994. – 312 с.
5. Свердлов Г. М. О предмете и системе социалистического семейного права / Г. М. Свердлов // Советское государство и право. – 1941. – № 1. С. 58–67.
6. Борисов В. А. Деграция института семьи и пути ее преодоления / В. А. Борисов // Семья в России. – 1995. – № 1–2 – 123 с.
7. Закон України „Про межу малозабезпеченості” // Вісник Верховної Ради. – 1994. – № 42. – С. 382.
8. Закон України „Про державну допомогу сім’ям з дітьми” // Вісник Верховної Ради. – 1993. – № 5. – С. 22–23.
9. Про надання одноразової державної допомоги сім’ям, що виховують дітей, які стали інвалідами внаслідок Чорнобильської катастрофи, та дітей, у яких видалено щитовидну залозу : Постанова Кабінету Міністрів України // Законодавство України про сім’ю. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – С. 199–200.
10. Про гарячі обіди дітям-сиротам та дітям із малозабезпечених сімей : Постанова Кабінету Міністрів України // Законодавство України про сім’ю. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – С. 217.
11. Конституція України. – К., 1996. – С. 15–16.
12. Декларація про загальні засади державної політики України стосовно сім’ї та жінок // Законодавство України про сім’ю. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – С. 141–143.
13. Концепція державної сімейної політики // Законодавство України про сім’ю. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – С. 143–150.
14. Програма „Українська родина”. Нормативно-правове забезпечення діяльності центрів ССМ. – К., 2003. – Т. 1. – С. 114–120.
15. Мерненко И. Конструирование понятия аборта: дискуссия от разрешения к запрету (СССР, 1920-1936 годы) / И. Мерненко // Гендерные исследования. – 1999. – № 3. – С. 151–165.

Подано до редакції 6 квітня 2010 р.

До авторів збірника:

Шановні друзі!

Звертаємося до вас з проханням дотримуватися таких вимог до матеріалів, що надсилаються до редакції:

1. Зміст статей повинен відповідати профілю журналу. Обсяг статті, враховуючи список літератури, таблиць, фотографій і малюнків, не повинен перевищувати 10 сторінок машинописного тексту, що надрукований через 1,5 інтервали на аркушах стандартного формату А4, оглядової статті (з погодження редакції) 10 сторінок, короткого повідомлення – 1 сторінку.

2. Заголовок статті повинен бути коротким і розкривати тему.

3. Рукопис до редакції подається у одному примірнику. Сторінки обов'язково пронумеровані. Розміри полів: зліва – 30 мм, справа – 20 мм, зверху – 20 мм, знизу – 20 мм.

4. Автор зобов'язаний ретельно вичитати рукопис і підписати його на останній сторінці.

5. На першій сторінці рукопису зазначаються атрибути статті:

– назва рубрики, для якої призначений матеріал (якщо такої рубрики немає, то редакція визначає її за власним розсудом);

– індекс за Універсальною десятковою класифікацією (УДК);

– прізвище, ім'я, по батькові авторів повністю, вчений ступінь, повна назва організації, де працює чи навчається автор;

– назва статті;

– анотація українською та англійською мовами (не більше 75 слів);

– ключові слова.

6. Рукописи приймаються і публікуються лише українською мовою.

7. Цитати, таблиці, статистичні дані, цифрові показники, що підвищують рівень аналітичних матеріалів, обов'язково подаються з посиланням на джерела у кінці на відповідній сторінці; нумерацію посилань на ту чи іншу роботу позначати в тексті у дужках за порядковим номером цієї роботи в списку літератури. Першоджерела подаються на мові оригіналу. Таблиці повинні бути пронумеровані й мати заголовки.

8. У кінці матеріалу потрібно вказати прізвище, ім'я та по батькові автора, його поштову адресу, номер телефону. До статті додається дискета з матеріалами.

Увага!

Відповідальність за точність викладеного матеріалу покладається на автора.

Матеріали, зіскановані та недбало оформлені, з грубим порушенням правил редакцію не розглядаються і не рецензуються.

Над випуском працювали:

Редактор-коректор

Технічне редагування та

комп'ютерне верстання

Мультян В.В.

Новицького С.В.

Підп. до друку 7.09.2010 р. Формат 70х108/16 Папір офсет. № 1.

Друк різнографний. Ум.-друк. арк. 10,3. Обл.-вид. арк. 14,4

Тираж 500 прим. Зам. № 534

Видавець і виготовлювач

Національний університет державної податкової служби України
вул. Карла Маркса, 31, м. Ірпінь, Київська обл., 08201

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої діяльності
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 1858 від 30.06.2004 р.*
